

Secīgu darba līgumu noslēgšana uz noteiktu laiku ar asociētā profesora un profesora amatā ievēlētu personu, nenodrošinot aizsardzību pret šādu līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, neatbilst Satversmei

2019. gada 7. jūnijā Satversmes tiesa ir pieņēmusi spriedumu lietā Nr. 2018-15-01 “Par Augstskolu likuma 27. panta piektās daļas un 30. panta ceturtās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106. panta pirmajam teikumam”.

Apstrīdētās normas

Augstskolu likuma 27. panta piektā daļa: “Akadēmiskajos amatos ievēlētajām personām nav piemērojams Darba likuma 45. panta pirmajā daļā noteiktais darba līguma termiņa ierobežojums. Darba līgumu ar akadēmiskajā amatā ievēlēto personu (profesoru, asociēto profesoru, docentu, lektoru, asistentu) slēdz rektors uz ievēlēšanas laiku – sešiem gadiem.”

Augstskolu likuma 30. panta ceturtā daļa: “Asociēto profesoru saskaņā ar šā likuma 33. panta noteikumiem atklātā konkursā uz sešiem gadiem ievēlē attiecīgās nozares profesoru padome. Pamatojoties uz nozares profesoru padomes lēmumu, rektors noslēdz darba līgumu ar asociēto profesoru.”

Lietas izskatīšanas gaitā Satversmes tiesa, ņemot vērā normu ciešo saistību, kā arī nepieciešamību ievērot Satversmes tiesas procesa principus, nolēma paplašināt prasījumu, izvērtējot arī Augstskolu likuma 28. panta otrās daļas satversmību. [10.2.] Minētā tiesību norma noteic: “Profesoru saskaņā ar šā likuma 33. panta nosacījumiem atklātā konkursā ievēlē uz sešiem gadiem, un rektors slēdz ar viņu darba līgumu uz visu ievēlēšanas periodu.”

Augstāka juridiska spēka norma

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 106. panta pirmais teikums:
“Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai.”

Lietas fakti

Lieta ierosināta pēc Latvijas Universitātes asociētā profesora Jāņa Kārkliņa pieteikuma. Pieteikuma iesniedzējs atkārtoti ievēlēts uz sešiem gadiem asociētā profesora amatā juridiskās zinātnes nozarē civiltiesību apakšnozarē. Saskaņā ar Augstskolu likuma 27. panta piekto daļu un 30. panta ceturto daļu starp viņu un Latvijas Universitāti noslēgts darba līgums par asociētā profesora amata pienākumu pildīšanu uz sešiem gadiem.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka pēc šī termiņa personai atkal jāpiedalās atklātā konkursā uz amata vietu. Jauna līguma slēgšana, pamatojoties uz atbilstību kvalifikācijas prasībām un nozares profesoru padomes apstiprinošu balsojumu, esot nepieciešama katru reizi, kad izbeidzas iepriekšējā līguma termiņš. Šāda terminēta nodarbinātība apstākļos, kad pieteikuma iesniedzējs pēc būtības veic pastāvīgu un ilgstošu darbu, ierobežojot viņam Satversmes 106. panta pirmajā teikumā noteiktās tiesības uz darbu. Lai arī apstrīdētajās normās ietvertajam pamattiesību ierobežojumam varot saskatīt leģitīmu mērķi, tomēr tas neesot samērīgs.

Tiesas secinājumi

Par apstrīdēto normu vērtēšanu kā vienotu tiesisko regulējumu

Visupirms Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētās normas ir savstarpēji cieši saistītas, proti, no tām izriet, ka persona asociētā profesora vai profesora amatā tiek ievēlēta uz

sešiem gadiem un uz šo pašu laiku rektors ar to slēdz darba līgumu. Tāpēc Satversmes tiesa apstrīdētās normas vērtēja kā vienotu tiesisko regulējumu. [10.3.]

Par apstrīdēto normu neatbilstību Satversmes 106. panta pirmajam teikumam

Par Satversmes 106. panta pirmā teikuma tvērumu un pamattiesību ierobežojuma esību

Satversmes tiesa atzina, ka Satversmes 106. panta pirmais teikums tieši negarantē tiesības uz darbu, bet gan tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu, tostarp arī tiesības saglabāt esošo nodarbošanos un darbavietu. Tomēr šī norma neliedz valstij noteikt prasības, kas personai jāizpilda, lai tā konkrētu nodarbošanos varētu īstenot. [11.1]

Satversmes tiesa atzina, ka profesūras, proti, asociēto profesoru un profesoru kopuma, darbs ir saistīts ar nacionālās un starptautiskās zinātnes veidošanu, kā arī jaunās zinātnieku paaudzes sagatavošanu. Tādēļ izskatāmajā lietā Satversmes tiesa ņēma vērā arī Satversmes 113. pantu, kas nosaka valsts pienākumu atzīt zinātniskās, mākslinieciskās un citādas jaunrades brīvību. Satversmes tiesa uzsvēra, ka Satversmes 113. pantā ietvertās tiesības pilnībā iespējams īstenot tikai akadēmiskās brīvības apstākļos, kas ir būtisks sabiedrības ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikums. Savukārt darba vieta profesūrai ir viena no galvenajām akadēmiskās brīvības īstenošanas procesuālajām garantijām. [11.3.]

Satversmes tiesa secināja, ka ar apstrīdētajām normām tiek ierobežotas pieteikuma iesniedzējam Satversmes 106. panta pirmajā teikumā ietvertās tiesības saglabāt nodarbošanos, kuru raksturo akadēmiskā brīvība. [11.4.]

Par to, vai pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu un vai tam ir leģitīms mērķis

Satversmes tiesa atzina, ka no apstrīdētajām normām izrietošais pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu. [13.1., 13.2. un 13.3.]

Apstrīdētajās normās paredzētais termiņš, uz kādu persona tiek ievēlēta asociētā profesora vai profesora amatā un ar šo personu tiek slēgts darba līgums, ir vērsts uz to, lai nodrošinātu periodisku akadēmiskā personāla atjaunošanos, tādējādi sekmējot zinātniskās pētniecības un mākslinieciskās jaunrades attīstību. Augstākā izglītība un zinātne ir neatņemams valsts un visas sabiedrības ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikums. Tādējādi Satversmes tiesa secināja, ka apstrīdētajās normās ietvertajam pamattiesību ierobežojumam ir leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības aizsardzība. Vienlaikus līdz ar jaunu zinātnieku ienākšanu profesūrā augstākās izglītības iestādēs ienāk jaunas zinātniskās atziņas un vērtējumi, kas nepieciešami studentiem. Tātad par apstrīdētajās normās ietvertā pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi Satversmes tiesa atzina arī citu cilvēku tiesību aizsardzību. [14., 14.1. un 14.2.]

Par izraudzīto līdzekļu piemērotību pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķu sasniegšanai

Satversmes tiesa ir analizējusi asociētā profesora un profesora ievēlēšanas kārtību un secinājusi, ka nedz apstrīdētās normas, nedz arī citas attiecīgo jomu regulējošās tiesību normas neparedz, ka balsojumam par personas ievēlēšanu asociētā profesora vai profesora amatā jābūt aizklātam. Tas, ka profesūras vēlēšanas notiek, nozares profesoru padomei aizklāti balsojot, ir noteikts Augstākās izglītības padomes rekomendācijā par profesoru un asociēto profesoru ievēlēšanas kārtību un par pretendentu kvalifikācijas novērtēšanas kritērijiem. Satversmes tiesa norādīja: atklāts nozares profesoru padomes balsojums par pretendenta atbilstību asociētā profesora vai profesora amatam veicinātu caurskatāmību un atklātību lēmumu pieņemšanas procesā, kā arī stiprinātu pārliecību par atbilstošākā kandidāta izvēli. Vienlaikus būtiska nozīme ir arī skaidri definētiem un caurskatāmiem pētniecības darba un citu akadēmisko veikumu vērtēšanas kritērijiem. [16.1.]

Satversmes tiesa arī atzina, ka zinātniskais un pētniecības darbs ir pastāvīgs un nepārtraukts process, kura progress atkarīgs citstarp no infrastruktūras un resursu pieejamības, kā arī profesūras kvalifikācijas. Turklāt zinātnes attīstība ir iespējama tikai akadēmiskās brīvības ietvaros, ko raksturo pastāvīgs dialogs ar konkrētajā nozarē strādājošiem kolēģiem Latvijā un ārpus Latvijas. Satversmes tiesa uzskatīja, ka likumdevēja izvēlētais līdzeklis – personas zinātniskās un pedagoģiskās kvalifikācijas, kā arī organizatoriskās kompetences izvērtēšana reizi sešos gados – varētu būt atbilstošs, jo ļauj pārlicināties par personas atbilstību profesora vai asociētā profesora amatam. Biežāka asociēto profesoru un profesoru kvalifikācijas novērtēšana varētu apdraudēt akadēmisko brīvību. [16.2.]

Par to, vai leģitīmo mērķi nevar sasniegt ar citiem, personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem

Satversmes tiesa secināja, ka pašreiz spēkā esošā regulējuma ietvaros tādā gadījumā, ja pēc personas ievēlēšanas amatā tās atbilstība šim amatam tiktu nodrošināta vienīgi ar regulāru pārbaužu palīdzību, vēl vairāk samazinātos vidējā akadēmiskā personāla iespējas pretendēt uz vakantajiem profesūras amatiem. Periodisks atklāts konkurss uz asociētā profesora amatu un profesora amatu nodrošina nepieciešamo konkurenci, ļaujot arī vidējam akadēmiskajam personālam pretendēt uz augstāku akadēmisko amatu. [17.1]

Satversmes tiesa atzina, ka apstrīdētajās normās noteiktā ierobežojuma leģitīmais mērķis netiktu sasniegts arī tad, ja darba līgumus ar asociētajiem profesoriem un profesoriem slēgtu uz nenoteiktu laiku un vienīgais veids, kā tiktu nodrošināts tas, lai attiecīgos amatus ieņem personas ar atbilstošu kvalifikāciju, būtu pārbaude pēc sūdzības saņemšanas vai darba līguma uzteikums. [17.2.]

Par to, vai labums, ko no pamattiesību ierobežojuma iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu

Satversmes tiesa uzsvēra, ka konkrētajā gadījumā likumdevēja uzdevums ir samērīgi līdzsvarot nepieciešamību nodrošināt personas tiesības saglabāt esošo nodarbošanos profesūrā, kuru raksturo akadēmiskā brīvība, ar apstrīdētajās normās noteiktā pamattiesību ierobežojuma leģitīmajiem mērķiem atbilstošajām tiesībām un interesēm, tostarp nepieciešamību nodrošināt nepārtrauktu augstākās izglītības un zinātnes attīstību, kas ir priekšnoteikums sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai, kā arī studējošo tiesībām uz augstāko izglītību. [18.]

Apstrīdētās normas paredz no Darba likuma atšķirīgu regulējumu un pieļauj to, ka ar asociētajiem profesoriem un profesoriem tiek slēgti secīgi darba līgumi uz noteiktu laiku. Tādēļ, lai pārliecinātos par to, ka likumdevējs ir pienācīgi līdzsvarojis šīs dažādās intereses, Satversmes tiesa visupirms noskaidroja, vai atbilstoši Pamatnolīguma¹ 5. klauzulas 1. punktam ir nodrošināta aizsardzība pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgas izmantošanas iespējamību. [18.]

Satversmes tiesa konstatēja, ka attiecībā uz darba līgumiem, kas tiek slēgti ar asociētajiem profesoriem un profesoriem, likumdevējs tiesību sistēmā nav ieviesis Pamatnolīguma 5. klauzulas 1. punkta “b” un “c” apakšpunktā noteiktos pasākumus. Proti, tiesību normās nav noteikts pieļaujama šādu darba līgumu atjaunojumu skaits. Tāpat nav noteikts arī maksimālais secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu kopējais termiņš. Tāpēc Satversmes tiesai bija jāpārbauda, vai pastāv objektīvi apstākļi, kas attaisno to, ka ar asociētajiem profesoriem un profesoriem tiek slēgti secīgi darba līgumi uz noteiktu laiku. [20.]

Satversmes tiesa norādīja, ka tikai darba devēja pagaidu vajadzības var būt objektīvs iemesls, kas attaisno secīgu darba līgumu slēgšanu uz noteiktu laiku. Satversmes tiesa

¹ EAK – UNICE – CEEP pamatnolīguma par darbu uz noteiktu laiku, kas ieviests ar Eiropas Savienības Padomes 1999. gada 28. jūnija direktīvu 1999/70/EK par UNICE, CEEP un EAK noslēgto pamatnolīgumu par darbu uz noteiktu laiku.

neguva apstiprinājumu tam, ka visi darba līgumi ar asociētajiem profesoriem un profesoriem tiek slēgti, lai apmierinātu vajadzības. Ikvienai augstākās izglītības iestādei ir pastāvīga un ilgstoša nepieciešamība pēc profesūras. Tātad secīgi darba līgumi uz noteiktu laiku ar asociētajiem profesoriem un profesoriem faktiski tiek slēgti tādēļ, lai apmierinātu pastāvīgas un ilgstošas vajadzības saistībā ar profesūras nodarbinātību. [20.1., 20.2.]

Satversmes tiesa norādīja: ja secīgi darba līgumi uz noteiktu laiku tiek slēgti, lai apmierinātu pastāvīgas un ilgstošas vajadzības saistībā ar darbinieka nodarbinātību, tad dalībvalstij ir pienākums ieviest kādu no Pamatlīguma 5. klauzulas 1. punkta „b” vai „c” apakšpunktā ietvertajiem pasākumiem vai arī citu līdzvērtīgu vai darbiniekiem labvēlīgāku pasākumu, kas nodrošinātu viņiem aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu. [20.2.]

Satversmes tiesa atzina, ka vairākkārtēji secīgi uz noteiktu laiku noslēgti darba līgumi var radīt profesūrai nestabilitāti nodarbinātības jomā, kuras novēršanai Augstskolu likumā nav paredzēti nekādi pasākumi. Tādējādi ierobežojums neatbilst samērīguma principam un līdz ar to apstrīdētās normas, ciktāl tās nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, neatbilst Satversmes 106. panta pirmajam teikumam. [20.3.]

Par Satversmes tiesas sprieduma spēku laikā

Satversmes tiesa atzina apstrīdētās normas, ciktāl tās nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, par spēkā neesošām no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas. Vienlaikus Satversmes tiesa norādīja, ka izskatāmajā gadījumā ir nepieciešams aizsargāt to personu pamattiesības, ar kurām tiks slēgti secīgi darba līgumi par asociētā profesora vai profesora pienākumu pildīšanu uz noteiktu laiku, līdz brīdim, kad likumdevējs pieņems Satversmei atbilstošu tiesisko

regulējumu, kas nodrošinās aizsardzību pret šādu līgumu ļaunprātīgas izmantošanas risku. Satversmes tiesa vērsa uzmanību uz to, ka līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai attiecīgo personu tiesības saglabāt esošo nodarbošanos vērtējamas, tieši piemērojot Satversmes 106. panta pirmo teikumu un šajā spriedumā ietvertās atziņas. [21.1.]

Satversmes tiesa nosprieda:

atzīt Augstskolu likuma 27. panta piekto daļu attiecībā uz asociētajiem profesoriem un profesoriem, 28. panta otro daļu un 30. panta ceturto daļu, ciktāl tās nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, par neatbilstošām Latvijas Republikas Satversmes 106. panta pirmajam teikumam.

Satversmes tiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams, tas stāsies spēkā tā publicēšanas dienā. Spriedums tiks publicēts oficiālajā izdevumā "Latvijas Vēstnesis" Satversmes tiesas likuma 33. panta pirmajā daļā noteiktajā termiņā.

Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:
http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/08/2018-15-01_Spriedums.pdf#search=

Relīze sagatavota ar mērķi veicināt izpratni par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām. Tā nav uzskatāma par nolēmuma daļu un nav saistoša Satversmes tiesai. Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv.

Ketija Strazda

Satversmes tiesas priekšsēdētājas palīdze

Ketija.Strazda@satv.tiesa.gov.lv,

67830749, 26200580